

УДК 159.942.3

Кириченко Р.В.,

к.психол.н., доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання Київського національного університету технологій та дизайну, rim11@inbox.ru

Україна, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до проблеми вивчення емоційної культури особистості. Визначено емоційну спрямованість сучасної молоді. Розглянуто особливості розвитку емоційної культури студентів.

Ключові слова: культура, емоційна культура, емоційна поінформованість, розуміння емоційного стану інших людей, емоційна експресія, емоційна саморегуляція, емпатія, загальна емоційна спрямованість.

Постановка проблеми. Розглядаючи проблему виховання і емоційно-духовного розвитку особистості взагалі доцільно враховувати не тільки теоретико-методологічне значення теми, але й велике значення розв'язання її для практичної діяльності й завдань. Останнє, безумовно, пов'язане з тими глобальними реформами, які виникли в умовах набуття державної самостійності та її осмислення у відповідності до ідеологічного забезпечення системи освіти. Відродження художньої та матеріальної культури українського народу підвищує вимоги до всього освітньо-виховного процесу, який би став здатним забезпечувати й необхідний рівень соціалізації, професіоналізації і пристосування особистості учня, студента і дорослих поколінь до нових обставин життя. Об'єктивно вимагається підвищення якості діяльності всіх навчальних установ у напрямку максимального забезпечення наукової і практичної підготовки учнів, студентів, спеціалістів здатних до успішної роботи в різних галузях освіти й збереження довкілля. Метою класичних і всіх інших сучасних університетів та інститутів різного спрямування залишається розв'язання завдання щодо озброєння студентів фундаментальними знаннями з профільних дисциплін та методами їх наукового дослідження. Але з'являються нові обставини, які вимагають оволодіння практичними вміннями щодо застосування здобутих знань у реальному досвіді розбудови держави й готовності до адаптації в умовах професійної і громадської діяльності та в умовах сім'ї, в приватних обставинах, забезпечуючи комфорті успіх у житті.

Завдання стоїть таким чином, щоб через навчання і виховання забезпечити створення гуманістичного толерантного суспільства на засадах засвоєння загальнолюдських цінностей, в центрі яких знаходяться такі показники, як сила, здоров'я, краса, добродієність, готовність до позитивного розв'язання будь-яких завдань. Формування позитивного добродієного сприйняття світу, поблажливого ставлення до людей, усього довкілля дозволяє особі відчувати себе захищеною, готовою до взаємодії на засадах співробітництва. Засвоєні вміння і навички забезпечують ідеальний гармонійний розвиток особистості. І, як справедливо відзначають сучасні дослідники, емоційно-вольове й естетичне виховання і формування відповідної загальної і особистісної культури людини зміцнюють мир і злагоду в суспільстві, стверджують принципи толерантності, які є ефективною умовою розвитку не

тільки всієї системи освіти, але й зміцнення авторитету держави, забезпечення миру й злагоди в усьому світі.

Мета статті – визначити та теоретично обґрунтувати сутність, зміст емоційної культури особистості, проаналізувати завдання формування і розвитку емоційної культури студентів.

Виклад основного матеріалу. Проблема емоційної культури особистості та її розвитку розглядається в різних працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців при аналізі сфери діяльності (О. В. Запорожець, В. К. Калін, С. Д. Максименко, В. О. Моляко та ін.), спілкування (О. О. Бодальов, Н. В. Вітт та ін.), мотиваційної сфери (О. Г. Асмолов, В. К. Вілюнас, Б. І. Додонов та ін.), мислення (А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк та ін.), психічної регуляції (О. Я. Чебикін), емоційності у спілкуванні (О. О. Бодальов, Н. В. Вітт, В. Д. Небиліцин, А. Є. Ольшаннікова, О. П. Саннікова, та ін.), у дослідженні питань, пов'язаних з емоційним інтелектом (І. М. Андреева, Д. Гоулман, Л. М. Новікова, Е. Л. Носенко та ін.), ознаками зрілості особистості (І. Г. Павлова, О. Я. Чебикін та ін.), емоційною стійкістю (І. М. Андреева, П. Б. Зільберман, О. Я. Чебикін, J. D. Mayer, M. Di Paolo, P. Salovey та ін.).

Окремі аспекти проблеми культури емоцій особистості також досліджувались (А. А. Востріков, С. О. Колот, О. О. Колядинцева, Л. М. Курганська та ін.). Узагальнення цих та інших робіт показує, що в теоретико-методологічному аспекті недостатньо визначено є психологічна сутність феномена культури емоцій, не розкриті питання щодо особливостей її прояву, зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку, а також психолого-педагогічних умов формування.

Результати теоретичного аналізу (Ф. В. Бассін, В. К. Вілюнас, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, П. В. Симонов, О. К. Тихомиров та ін.) свідчать, що в основі прояву культури емоцій реалізуються такі їх основні функції: оцінювати і сигналізувати про значимість дії, що відбувається, спонукати до дії, сприяти зосередженню пізнавальних процесів, зумовлювати експресію і забезпечувати передбачення.

Усвідомлена регуляція емоцій, їх осмислення, асиміляція та інше як компоненти емоційного інтелекту за моделлю Дж. Мейера, П. Селовея також характеризують культуру прояву емоцій. Ознаки культури емоцій простежуються і в змішаній моделі емоційного інтелекту Д. Гоулмана, яка пропонує поєднання когнітивних здатностей з особистісними

особливостями, серед яких є вольові якості, самосвідомість, соціальні вміння й навички, що зумовлюють успішність людини в ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Емоційна зрілість тісно пов'язана з культурою емоцій і характеризує ступінь розвиненості особистості на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах (І. Г. Павлова, О. Я. Чебикін). Разом з цим, культура емоцій є набагато ширшою, оскільки включає ще й мотиваційну, пізнавальну сфери.

Узагальнюючи зміст підходів у дослідженні проблеми культури емоцій (І. М. Андреева, Т. П. Виноградова, С. О. Колот, О. О. Колядинцева, Л. М. Курганська, Д. В. Люсін, І. Г. Павлова, О. Я. Чебикін та ін.) варто зазначити, що її можна розглядати як: елемент загальної культури особистості; особистісне утворення, що містить деякі ознаки соціального та емоційного інтелекту; феномен, що базується на емоційній зрілості, особливо таких її компонентах, як емоційна саморегуляція та емпатія, та пов'язаний з емоційним розвитком особистості.

Отже, результати теоретичного аналізу дозволяють констатувати, що культура емоцій розглядається як інтегральна характеристика особистості, що забезпечує розпізнавання, розуміння та усвідомлення власних емоцій, а також оточуючих, здатність адекватно виражати власні переживання, які відповідають соціальним нормам, що діють в конкретних умовах життєдіяльності особистості.

Провідними ознаками емоційної культури виступають: емоційна поінформованість; емоційна гнучкість; розуміння емоційного стану інших людей; емоційна експресія; емоційна саморегуляція; емпатія; загальна емоційна спрямованість; комунікативна толерантність та ін.

В той час, коли рівень культури в суспільстві взагалі досить низький, постає питання виховання і формування нової особистості, яка б мала високий рівень емоційної культури, як складової загальної культури особистості. Підходячи до визначення дефініції «емоційна культура особистості», необхідно звернутися до поняття «культура». Адже «культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства... це сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їх функціонування (школи, вузи тощо)» [1]. Відображення суспільної культури у свідомості людини формує її культурний рівень, культурну спрямованість. У своєму культурному бутті кожна людина освоює культурну реальність, є її безпосереднім творцем та реалізує сформовані особисті культурні досягнення, знання, уміння і навички у своїй повсякденній діяльності, у відносинах, в поведінці, у способі життя. У науковій літературі систематизація культури представлена за багатьма ознаками: духовна і матеріальна, суспільна і індивідуальна, стародавня і сучасна, римська і українська, музична і правова тощо. Високий рівень емоційної культури особистості передбачає володіння системою знань про сутність людських емоцій, способів їх аналізу, усвідомлення власних емоцій та здатність до їх вербалізації, емоційна

відкритість в процесах комунікації між людьми на основі розуміння емоційної реакції на події дійсності, надання емоційної підтримки оточуючим. Таким чином, емоційна культура – це якість особистості, структурний елемент її загальної, духовної культури, відображення у свідомості та поведінці індивідуума загальноприйнятих норм емоційних реакцій на дійсність.

Отже, поняття «емоційна культура» входить до більш широкого поняття «психологічної культури», яке охоплює усю особистість людини. Формуючи емоційну культуру, ми цим самим підвищуємо загальну психологічну культуру особистості. Формування емоцій людини – важлива умова розвитку її, як особистості. Лише коли вони стануть предметом стійких емоційних стосунків людини, її ідеали, обов'язки, норми поведінки перетворюються в реальні мотиви діяльності. Оскільки майбутні спеціалісти повинні стати високо освіченими, інтелектуальними і культурними особистостями, то можна говорити про необхідність формування емоційної культури у студентів. Ряд досліджень [7, 8] свідчать про негативну тенденцію щодо емоційної культури молодого покоління на рівні підвищеної тривожності, агресивності, емоційної чутливості, емпатії. Однією з причин такого становища у суспільстві є недостатня увага до культури взагалі і до емоційної культури зокрема. В сучасних умовах вищої школи визріла необхідність формування у студентів такої якості, як толерантність (терпимість у стосунках між людьми, психічна, емоційна стійкість в екстремальних ситуаціях) бо цього вимагає сьогодення.

Дослідження на визначення емоційної спрямованості студентів вищих навчальних закладів проводилося на базі Київського національного університету технологій та дизайну факультету технологій, сервісу та моди (4-5 курс). У експериментальному дослідженні брали участь 100 студентів зі спеціальностей: «Конструювання та технології швейних виробів», «Проектування взуття та галантерейних виробів», «Технології та дизайн трикотажу», «Експертиза текстильних матеріалів та виробів», «**Моделювання, конструювання та художнє оздоблення виробів легкої промисловості**», «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)», «Професійна освіта (Дизайн)» віком 20-21 рік. Для вивчення емоційної сфери студентів була використана методика визначення спрямованості емоцій на основі досліджень Додонова Б.І. [2].

У студентів 20-21 років досить яскраво виражені наступні види емоцій: комунікативні (90%); альтруїстичні (75%); гностичні (64%); гедоністичні (93%). Слабо виражені: акзитивні (30%), романтичні (24%). Вираження емоцій відповідно до статі: хлопці – комунікативні (65%); глоричні (53%); пугнічні (21%); гедоністичні (91%); дівчата – естетичні (85%); праксичні (83%); гедоністичні (89%). Ці результати можуть свідчити про те, що сучасна молодь, яка вступає до вищих навчальних закладів любить спілкуватися, поважає людей, що її оточує, має бажання навчатися, пізнавати нове. Проте, яскравість вираження гедоністичних емоцій може свідчити як про бажання душевного комфорту, так і про «приземленість» духовних устремлень та бажань. На гендерному рівні можна говорити про деяку відмінність проявів емоцій. Так, хлопцям більш притаманна потреба

в славі та боротьбі. У дівчат більш яскраво виражена потреба в естетичних емоціях, дівчата схильні до практичних дій, проте також їм притаманні потреби в тілесному та душевному комфорті.

Проаналізувавши роботи психологів [2, 5, 6, 7, 8] з даної теми, можна визначити напрямки, на яких слід зосередити розвиток емоційної культури студентів. По-перше, необхідне збільшення рівня загальної освіченості майбутніх спеціалістів в процесі навчально-пізнавальної діяльності; по-друге, необхідний обов'язковий естетичний вплив мистецтва; по-третє, розвиток емоційної сенситивності, емпатійності як рушійної сили емоційної культури; по-четверте, можна розвивати емоційну культуру за допомогою цілеспрямованого соціально-психологічного тренінгу.

Таким чином, суть емоційно-вольового виховання ми вбачаємо в створенні такого морально-психологічного клімату, в якому студент почував би себе комфортно та був готовим до позитивної і продуктивної взаємодії. Вважаємо, що процес формування емоційної культури студентів буде проходити успішно, якщо забезпечити: усвідомлення студентами вагомості емоційної культури в їхньому професійному становленні; оволодіння студентами системою знань про особливості емоційної сфери особистості, вміннями і навичками емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності; установку тих, що навчаються, на регулювання емоційного стану і емоційних реакцій на зовнішні й внутрішні діяння; потребу майбутніх спеціалістів у розвитку емоційної сприйнятливості; оволодіння ними системи знань про особливості емоційної культури особистості, способів емоційної регуляції професійної поведінки на заняттях спецсемінарів, соціально-психологічного, емоційного і комунікативного тренінгів, індивідуального навчання; активізацію позиції студентів у навчально-пізнавальній роботі в процесі проведення навчальних дискусій, диспутів, діалогів, моделювання емоційних ситуацій і виконання завдань-вправ; індивідуальний підхід до студентів і свободу вибору завдань; постійне формування умінь позитивної емоційно-вольової взаємодії з довкіллям; умови для подолання перешкод для досягнення мети; використання гуманістичної спрямованості в навчально-виховному процесі та врахування вікових, особистісних, емоційних особливостей студентів; здоровий емоційно-моральний клімат у навчальному процесі; формування емоційної культури студентів, спрямованої на розвиток чуйності, здатності цінувати і поважати почуття іншої людини й уміння усвідомлювати свої переживання.

Висновки. Узагальнення різних підходів дозволили визначити, що емоційну культуру можна розглядати як інтегральну характеристику особистості, що забезпечує розпізнавання, розуміння та усвідомлення власних емоцій, а також оточуючих, здатність адекватно виражати власні переживання, які відповідають соціальним нормам, що діють в конкретних умовах життєдіяльності особистості. Отже, враховуючи психолого – педагогічні розробки з проблеми, що нас цікавить, ми дійшли висновку, що емоційна культура – це інтегративна сукупність якостей особистості, знань про емоційну сферу людини, необхідних для її

життєдіяльності, комунікативних умінь та вмінь керувати емоційними станами й емоційними реакціями. Структура емоційної культури складається з таких компонентів, як: певні якості особистості (емоційне відчуття (емоційність), толерантність та емпатія (естетика людських стосунків), емоційна пам'ять, фантазія, уява, образне мислення, інтелект), уміння емоційної регуляції діяльності, знання про суть, значення, роль емоцій у житті людини, знання, що розкривають багатство емоційних реакцій людини, знання, що розкривають шляхи та засоби збагачення емоційної сфери й управління емоціями, знання емоційно-експресивних засобів мовлення.

Таким чином, успішність, ефективність, продуктивність майбутньої професійної діяльності забезпечують ті особистісні якості, що усвідомлюються як незаперечні психологічні цінності. До їх структури беззаперечно і обов'язково повинна входити і емоційна культура майбутнього спеціаліста. Тільки тоді особистість буде сучасною, цілісною і потрібною, якщо вона досконало розумітиме себе та ефективно співпрацюватиме з іншими.

Перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми полягають у розробці та теоретичному обґрунтуванні поняття емоційної культури сучасного педагога, визначення місця та ролі емоційної культури особистості у формуванні педагогічного професіоналізму.

Література

1. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*/ С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
2. Додонов Б.И. *В мире эмоций*./ Б.И.Додонов. – Киев: Политиздат, 1987. –142с.
3. Изард К.Е. *Психология эмоций*./ К.Е. Изард. – СПб.: Питер, 2006. – 460с.
4. Ильин Е. П. *Эмоции и чувства*./ Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 782 с.
5. Нечепоренко М.В. *Емоційно – вольова культура студента: [монографія]*. / М.В. Нечепоренко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 180 с.
6. Поліщук В.М. *Виховання особистості: повсякдення і стереотипи*./ В.М. Поліщук. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – 168с.
7. Саннікова О.П. *Эмоциональность в структуре личности*./ О.П. Саннікова – Одесса: Хорс, 1995. – 334с.
8. Чебыкин А. Я. *Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности*./ А. Я. Чебыкин. – Одесса: АстроПринт, 1999. – 158 с.

References

1. Ghoncharenko S.U. *Ukrainian pedagogical dictionary*/ S.U. Ghoncharenko. – K.: Lybidj, 1997. – 376s.
2. Dodonov B.I. *V mire emocij*./ B.I.Dodonov. – Kiev: Polityzdat, 1987. –142s.
3. Izard K.E. *Psichologhija emocij*./ K.E. Izard. – SPb.: Pyter, 2006. – 460s.
4. Iljin E. P. *Emocij y chuvstva*./ E. P. Iljin. – SPb.: Pyter, 2011. – 782 s.
5. Nepochorenko M.V. *Emocijno - volhova kul'tura studenta:[monoghrafija]*./ M.V. Nepochorenko. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2011. – 180 s.
6. Polishhuk V.M. *Vyhovannja osobystosti: povsjaqdennja i stereotypy*./ V.M. Polishhuk. – Hlukhiv: RVV GhDPU, 2004. – 168s.

7. Sannykova O.P. *Emocionalnostj v strukture lychnosty.* / O.P. Sannykova – Odessa: Khors, 1995. – 334s.

8. Чебыкин А. Я. *Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности.* / А. Я. Чебыкин. – Odessa: AstroPrint, 1999. – 158 s.

Kyrychenko R.V.,

candidate of psychological sciences, associate professor of Pedagogic and techniques for vocational training department of Kyiv National University of Technologies and Design , rim11@inbox.ru

Ukraine, Kyiv

DEVELOPMENTAL FEATURES OF STUDENTS' EMOTIONAL CULTURE

The article describes theoretical approaches to the problem of study on personality's emotional culture. It defines emotional orientation of modern youth. It also considers developmental features of students' culture.

Key words: *culture, emotional culture, emotional awareness, understanding of other people's emotional state, emotional expression, emotional self-regulation, empathy, general emotional direction.*

